

BIZALOM

Havonta kétszer megjelenő szemle,

a világ folyásáról és az ember alkotásairól.

16. szám.

XV. évfolyam.

1944. augusztus 15.

Magyar halál.

IV. Magyar felfogás élők és holtak kapcsolatáról.

(Folytatás.)

Valószínűnek látszik, hogy a lovashalál képe ősrégi időkben született meg a magyar nép lelkében, mert a magyar néplélek már legrégebbi korában is szerette a maga legsajátosabb élményeit a ló képével kapcsolatba hozni. Ez természetes volt. Életét ló hátán töltötte s mikor a legmagasabbhoz akart kapcsolódni: fehér lovát áldozta fel. Ennek belsejéből akarta sorsát is kiolvasni. Ezért a legmagasabb emberi lényeket, a táltosokat, el sem tudta képzelni táltos paripa nélkül. A „Magyar ősvallás és kereszténység“* című tanulmányomban rámutattam arra, hogy a ló, Platon szerint, milyen erők és összefüggések kifejeződése.

A magyar nép lelkében élő lovas-halál képe, a kereszténység felvétele után egyesült a nagy harcos angyalnak, Mihálynak képével, aki Jánosnak úgy jelent meg látomásában, mint az ősgonosz Sárkány legyőzője. Tudjuk, hogy a Sárkány is alapvető és állandó élménye a magyar népléleknek, így tehát érthető, ha a magyar mesék ősi Sárkányának végleges legyőzőjét, Mihályt, a magyarság legmélyebben szívébe zárta** és hogy

** Lásd Zrínyiász első énekét is, ahol az Úr Isten a magyarok hibáinak megbüntetésével Mihály arkangyalt bizza meg:

„Megindult ezekért méltán ü haragja;
Azért Mihály arkangyalt magához hívá,
És kemény haragjában így parancsolá
(Ü szentsége előtt arkangyal áll vala): stb.“

** Génusz kiadás. (Révai testvérek.)

iránta érzett megbecsülését különösképen is kifejezésre juttassa; lóra ültette, lovas angyallá tette s a legnagyobb morál a lovas halál-angyallal egyesítette. Innét származik a haldokló sajátos megjelenése: megrúgta őt Szent Mihály lova. És innét származik annak az alkotmánynak az elnevezése is, amelyen a halottat viszik a koporsóban: Szent Mihály lova.

Régebb idő óta tanulmányozom és figyelem, hogy a különböző korok és népek miképpen ábrázolták Szent Mihályt? Csupán a magyar felfogásban találtam meg Szent Mihályt lóháton. Ez hát nyilván sajátosan magyar ábrázolási mód.

Nagy különbség lehet a között a két halál-élmény között, amelyeknek egyikét galamb vagy hattyú képével, másikat pedig a lovon ülő, sárkányölő, harcos angyal alakjával fejezték ki. Mit jelent ez a különbség? Talán egyazon halál-folyamatnak különböző oldalát. Vagy pedig azt az igazságot, hogy többféleképpen lehet meghalni. Tanulmányunk elején abból a tényből indultunk ki, hogy többféle halál van. Halál, haláltól különbözik, már a szerint is, hogy ki hal meg. De aszerint is, hogy miért hal meg s mi által hal meg. Idézzük csak lelkünkbe a népmesékben gyakran felhangzó fenyegetést: „Halálnak halálával halsz meg,“ amely kifejezést legrégebbi nyelvemlékünkben, a „Halotti beszéd“-ben is megtaláljuk. Ebben a kifejezésben benne rejlik az is, hogy nem kell szükségképpen „halálnak halálával“ meghalni, hanem lehet a feltámadás reményével is a halál kapuját átlépni. Az a sokféle kép, ami a magyar nép körében a halálra vonatkozólag található, mutatja, hogy a magyar nép rengeteg titkot tudott a halál sokféleségéről, a halál sokoldaláról. Többek közt a halált, mint halászt szintén megtaláljuk a magyar nép elgondolásaiban. Bárhogyan is ábrázolja azon-

ban a magyar ember a halál arcát, minden ábrázolásából kitűnik, hogy a halált csak átmenetnek tekintti: tudat és létforma változásnak, nem pedig végső végnek.

Arra, hogy a magyar nép lelkében a honfoglalás előtti időktől kezdve napjainkig üdítő szépségben, színes, ragyogó vigasztalásként élt az örök élet és a feltámadás hite, ékes és megdönthetetlen bizonyítékkal szolgál az a tény, hogy az élet fájának ábrázolását ősidőktől kezdve napjainkig ott találjuk a magyar népművészet különböző ágai-ban és műveiben, sőt azt mondhatjuk, a magyar nép legállandóbban, leghűségesebben az életfa jelképét használja fel a halál igazi arcának ábrázolására. Ha a feltámadásban és örök életben való hit kihalt volna a magyarságból, akkor ennek következtében az életfa is nevetségessé vált volna és eltűnt volna a magyar díszítő motívumok közül, más egyéb, idejét mult, nem örökidőkre érvényes motívumokkal együtt. Azonban nem tűnt el! Ma is, mint a honfoglaláskor, amikor őseink Ázsiából hozták magukkal és sirjaikra rávésték, megtalálható kézimunkán, bőrmunkán, kapufélfán, fa és kőfaragáson egyaránt, mint a halált legyőző örök élet, mint a feltámadás bizonyosságának művészi, ősi jelképe.

Hogy az élet fájának, mint jelképnek és mint művészi motívumnak a jelentőségét ismertessük és éreztessük, kénytelenek vagyunk tárgyunktól eltérni s röviden ismertetni az életfának a mitológiai és művészettörténeti szerepét.

Az életfa amikor rajzon, festményen, himzésen vagy faragáson stb. jelenik meg: mesterséges fa, törzse, ága, gyümölcse van, de mindez olyan, amilyen a természetben nem fordul elő, hanem csak a vallások és legendák elképzelésének világában.

Az életfát majd minden nép hitregéiben és monda-világában megtaláljuk, az ókortól kezdve egészen mélyen le a keresztény középkorba. A bibliában a Paradicsom leírásánál találkozunk vele először. Mózes első könyve elmondja, hogy a Teremtő Istenség a Paradicsom kertjében két fát ültetett el: a tudás és az élet fáját. Az előbbiben halálhozó erők rejtőznek, az utóbbiban pedig a halhatatlanság és az örök élet gyümölcsei érlelődnek. Ezenkívül a biblia még a mennyei paradicsom leírása közben is megemlékszik az élet fájáról. (Ezékiel. 47 : 12). János Jelenéseinek könyvében pedig le van írva az élet vize, amely Istennek és a Bárány-nak trónjából ered. Az élet vizének közelében van az élet fája; tizenkét gyümölcsöt érlel, minden hónapban egyet és a fának levelei örök orvosságul szolgálnak. A bibliának az élet fájáról szóló elképzelése tehát végigmegy az ótestamentum legelső könyvétől az újtestamentum legeslegutolsó könyvéig és így természetesen a biblián alapuló keresztény kultúrában is sokszor és legkülönbözőbben megtalálható. Így például gyönyörűen érvényesül a ravennai mauzoleumban III. Konstantin sirján levő homlokati domborműben, ahol János jelenéseinek alapján látható: a Bárány (Jézus) trónusa, sziklából alakított emelvény alakjában. Alóla négy forrás ered, a Paradicsom négy folyójának megfelelően. Két oldalt van egy-egy életfa, mindegyiken hat, össze-

sen tizenkét gyümölcscsel, melyek együtt az idők összességét, az örökkévalóságot jelzik.

Ugyanez a motívum Eyck testvérek: „A bárány imádása” című képen, évszázadok mulva is fellép (A genti oltárképben). De életfa díszíti azt a kőkoporsót is amelyet Székesfehérváron találhatunk most, mint „Szent István koporsóját.”*

A nagy Ipolyi szerint a magyar, ősvallásnak a szólásmódokban, népmesékben, s általában véve szokásokban visszamaradt töredékei azonban nemcsak azt bizonyítják, hogy az ősvallásban a feltámadás hite, hanem szerinte a reinkarnáció, vagyis újra megtestesülés hitének képzete is élt. Eszerint őseink tudtak volna arról, hogy a halhatatlan lélek nemcsak egyszer, de többször is testet ölthet az idők folyamán és így több ízben élhet a földön nagyobb időközökben. Ipolyi állításának bizonyítására felhossa azokat a mesei és versbeli elemeket, amelyben a megholt ember különböző alakká változik át és így él tovább. Nem akarok a nagy Ipolyi állításához szerénytelenül sem pro sem contra hozzászólni. Az mindenesetre bizonyos, hogy azok a különböző átváltozások, amelyek a magyar meséknek és népelemeknek mélyen begyökerezett képei, arra mutatnak, hogy a halál utáni élet fejlődéséről és állapotairól őseink éppúgy tudtak, mint ahogy voltaképpen minden ókori nép tudott erről. A halottnak virágba, galambba stb. való átváltozása mindenképpen bizonyítja azt a magyar ősmeggyőződést, hogy a lélek a halál utáni életben is változik, élményeken megy keresztül, tiszt-

*A perzsáknál az élet fája tartalmazza azt az erőt, amelyik a halottakat a túlvilágon örök életre éleszti és túlvilági tudatukat megadja nekik. Azonkívül az életfa a perzsák szerint itt a földön hozzásegíti az embereket ahhoz, hogy a tolvajokat és a gyilkosokat idejében fölismerjék, tehát egy bizonyos bölcsességet nyújt a halandó embereknek. A hinduk életfája viszont az isteneknek ad halhatatlanságot. A mohamedánok úgy képzelik, hogy a Paradicsom közepén áll egy sidra nevű fa és ezt a fát imádkozó szönyegekben gyakran ábrázolják gyönyörű himzésű, vagy pedig szövésű munkákkal. A görögöknél az élet fájának a gyümölcse az istenek testiségének épségben való fennmaradását szolgálja, a hesperidák kertjében. A germán északi mitológiában az élet fájához hasonlít a világ fája: az öskörisfa, amelynek elszáradása jelenti a Walhallának, a germán istenek világának a végét. Az Eddában megtaláljuk a leírását annak, hogy a főisten Odin kilenc napig volt keresztre feszítve a világ fáján, az öskörisén. Idők folyamán a különböző népek mondái elemei az életfa ábrázolásában összekeveredtek és ilyen összevegyülésnek tekinthető az Eddáknak ez az elbeszélése is, továbbá az úgynevezett Mózes-féle görög apokalipszis, amely a következőt mondja el: Ádám látván, hogy halála közeleg, elküldötte fiát a Paradicsomba, hogy a könyörületesség fájáról hozzon neki olajat élete meghosszabbítására. Azonban ez Setnek nem sikerült, mert Ádámnak meg kellett halnia. Nagyon sok mély összefüggésre mutat rá a következő legenda is: a zsidók az élet fájából ácsolták Krisztus keresztjét, amelyik Krisztus halála és feltámadása után új élet fakasztója lett. Erre a mondásra utal a nagy svájci költőnek, Albert Steffennek verse:

Szeressed mind a fákat,
Jók hozzád, mint testvér,
Az élető zöld ágát
Athatja Isten-vér.

Mikor a fa már száradt,
Krisztus keresztje lett,
Igy étünk, újra támadt
S örök virágzás kelt.

tul és világosodik. Ezeknek az élménysorozatoknak a kifejeződését akarta a magyar mese megrajzolni és jelképezni akkor, amikor a halottat különböző alakokba öltöztette.

Hogy a magyar felfogás szerint miben állnak és mire irányulnak a halottak túlvilági élményei, azt egy ilyen összefoglaló, rövid írásban alig lehet jellemezni, mert annyira sokrétűek. Néhány kiemelkedő sajátoságot azonban ki lehet domborítani. Mindenekelőtt azt, hogy a halott, amikor testnélküli állapotában néz vissza elmúlt földi életére, akkor azt egy felfokozott lelkiismeretesség fényében vizsgálja meg és ezért sok olyasmit is elítél földi érzései, gondolatai és cselekvései közül, amit földi életében nem kifogásolt. Általában azt lehet mondani, hogy az ember addig, amíg a földön él, abból a szempontból ítéli és értékeli tetteit, amit ezek a tettek saját magára nézve jelentenek. A halál után azonban az ember emlékezetében mégegyszer végigéli saját életét, abból a szempontból, hogy annak egyes tényezői az embertársak szempontjából mit jelentettek. Ha a földön megkárosítottam magam javára valakit, akkor tettem felett csak örömet érezek, mert hisz ez magamra nézve haszonnal járt. Amikor azonban a halála után, emlékezetemben, újra átélem egész életem folyását s eljutok a visszaemlékezésben életutamnak arra a pontjára, ahol elkövettem embertársam megkárosítását, akkor bizony nem fogok örömet érezni a magam egykori haszna felett, hanem kérélhetetlenül át kell éreznem azt a kellemetlenséget és fájdalmat, amit annak idején embertársam érzett, amikor őt megkárosítottam. A halál utáni élmények egyik hosszú szériájának az a főjellegzetessége, hogy saját életünket be kell futnunk emlékezetünkben, azokon az érzéseken keresztül, amiket mi másoknak okoztunk. Ha sok jót és örömet szereztünk másoknak, akkor halál utáni életünknek ez a hosszú fejezete békésen zajlik le, ha azonban sok bűt, bajt, kellemetlenséget és egyéb rosszat okoztunk embertársainknak, akkor súlyos szenvedéseket, keserves kínokat kell átélnünk s ezeket nem veheti le rólunk semmi. A halál utáni lelki szenvedések gyötrelme nyilván nagyobb mindenféle földi szenvedésnél, mert hiszen a földön sokféle benyomás, teendő és gond szórja szét az ember figyelmét s amint az másfelé terelődik, megkönnyebbülés következik be. A halál utáni életben azonban az ember egész lelke és minden ereje, kizárólagosan, egyesegyedül arra összpontosul, hogy lelkiismeretesen mérlegelje és átélje elmúlt földi életének minden rezzenését: egykori környezete szempontjából itt tehát megkönnyebbülést, elterelődést, vagy bármi más enyhülést várni hiú dolog lenne.

Kandra Kabos magyar mitológiájában leírja, hogy népmeséink tanúsága szerint, a magyar őshit má mindent tudott a lelkeknek halál utáni szenvedéséről. Nála találjuk azt az élelméjű meg-

jegyzést, hogy a népmesékben megnyilatkozó összefogás voltaképpen a túlvilági büntetéseket, vagyis a halottak lelkiismereti gyötrelmeit jellemzi akkor, ha következő jelképekben és ezekhez hasonlóan regél: meghalt lelkek a pokol istállójában, mint lovak élnek, kiknek vasdorong-verés jár ki etetés és vaszsindelyszög abrak gyanánt. Ezek a szolgálatban odakerült mesehősök így szólítják meg, „ne verj fiam, hiszen apád vagyok.”

Egy másik mesehős tüzelőfát hordva a katlanok alá, imilyen sóhajtást hall: „Édes fiam, ne nyomorgass, hisz én anyád vagyok” stb.

A halott túlvilági életének második nagy sajátossága, a magyar népmesék felfogása szerint, az a megismerés, hogy a halál utáni létforma igen sok lényeges kérdésben gyökeresen különbözik a földi létől. Mondhatnánk homlokegyenest ellenkezik vele. A különbözőségek egyik főpillére a kérdés és felelet kapcsolataira épül. Földi életünk nagy része azzal telik el, hogy kérdéseket intézünk környezetünkhöz, nemcsak emberekhez, hanem a természethez is mindaddig, amíg választ nem kapunk. Látunk valamilyen egyszerű jelenséget, pld. tavasszal elolvad a hó. Megkérdezzük, hogy miért van ez? Ha embertől nem kapnánk választ kérdésünkre, akkor nem kell egyebet tennünk, mint gondolkodva megfigyelni a természetet s a természet maga fogja megadni a választ: a melegtől olvadt el a hó. Az egész természettudomány s minden gyakorlati tudás arra épül, hogy az ember kérdez és a választ megtalálja a természetben.

A halál után, a szellemi létformában megfordul a dolog. Ott már nem az ember kérdez, hanem az embert kérdezik. Ott nem a környezet válaszol az ember kérdéseire, hanem az embernek kell válaszolnia azokra a kérdésekre, amelyeket akkori „környezete” intéz ő hozzá. S jaj az embernek — mondja a magyar néphit — ha akkor majd nem tud válaszolni! Ezért használjuk fel jól földi életünket s készüljünk el alaposan arra, ami a halálon túl vár reánk. De hogyan lehet „elkészülni” arra? Hogyan lehet „tudást” és „anyagot” gyűjteni ama távoli kérdésekre, amelyekről mégcsak azt sem tudjuk, hogy mi körül fognak forogni?

A népmesékben megnyilatkozó magyar hit felfogása szerint közönséges tanulási móddal nem lehet megtanulni azokat a válaszokat, amelyekre egykor szükségünk lesz, csupán csak önfeláldozó, önzetlen cselekedetek véghezvitelével. Ebben az értelemben a földi élet, előkészület a túlvilági életre. A földi életből kinőtt fa, a halál után hozza meg a maga gyümölcsseit. Aki önzetlen tud lenni ezen a földön, annak megadatik, hogy helyesen válaszoljon a túlvilágon az ott kapott kérdésekre s a halál utáni, testnélküli létformában ne sanyargató gyötrelmeket éljen át, hanem megvilágosodást.

Olvasóinkhoz!

Lesznek olvasóink között olyanok, akik cikksorozatot, főleg annak Madáchról* szóló részét túl nehéznek és, unalmasnak fogják találni. Hozzájuk intézzük elsősorban szavainkat, de nem csak hozzájuk. Többi olvasóinkhoz is. Valamennyihez, mert néhány olyan dologra akarjuk felhívni figyelmüket, amit nem lehet elégszer ismételni s eléggé megszívnelni.

Az első, hogy ennek a lapnak az olvasói nem kevésbé eszesek, mint az átlag ember. Helytelen lenne tehát ha ezt az újságot csak olyan selejtes tartalmakkal tömnénk tele, amiknek befogadására az ostoba ember is képes. Az olvasók tehát ne várják, hogy a szerkesztőség a lap anyagának összeválogatásánál valami alacsony mértéket fog alkalmazni. Ezt már azért sem teheti meg, mert célja, hogy a lappal lehetőséget adjon az önművelésre és művelődésre mindazoknak, akik erre törekednek. Művelődni, önmagunkat nevelni pedig nem lehet akkor, ha csak azt ismételjük, amit már úgyis tudunk, ha csak olyasmit olvasunk, amit nagyon könnyen megértünk. Ellenkezőleg, az okosodásnak, a haladásnak épen az a módja, hogy megerősítsük magunkat, hogy eddigi tudásunkhoz újat tanuljunk hozzá. Ezért nem retentünk vissza attól, hogy ritkán használt, nehéz vagy idegen szavakkal és fogalmakkal megismertessük olvasóinkat. Nem igaz az, hogy ők nem képesek megjegyezni ezeket az új nehéz szavakat. Igen is képesek, ha akarják! Ugyanezen okból idegen országbeli nagy emberek neveit is bekapcsoljuk mondanivalóinkba. Ismerjék meg olvasóink őket is. És nem rettenthetünk vissza attól sem, hogy hazánk nagy szellemi értékeit bemutassuk olvasóinknak, ha még oly nehezen érthető művek is.

Ezek közé tartozik Madách Imre nagy színpadi műve Az ember tragédiája. A tragédia szó magyarul szomorújátékot jelent. S csakugyan véghetetlen szomorú az, ami Madách színművének utóhatásaként lelkünket betölti.

A darab kiindulási pontja az, hogy Ádám és Éva, kik eleinte paradicsomi tisztaságban éltek, kitépik magukat az erkölcsi világrendből és Lucifernek — az ördögnek — vezetése alá helyezik magukat. Ezzel a cselekvésükkel lelki szeméik elhomályosodnak, s amit eddig közvetlen tudtak szemlélni lelkükkel: az angyali lényeket, s az Istenséget, az ezentúl láthatatlanná válik számukra, úgy hogy még létét is könnyű lesz letagadni.

E nagy változás után Ádám szemére álmorúl és álmokképekben látja meg, hogy az emberiség története miként alakul a Paradicsomból való kiűzetéstől fogva, egészen a föld kihalásáig, ha Luciferre hallgat és Lucifer vezetése alól nem tépi ki magát.

Egymásra következő nagy álmokképekben látjuk a történelem és a művelődés egymásra következő korait. Egyik szép eszme, egyik nemes törekvés a másik után lép fel, de mindég nagy számban akadnak olyanok, akiknek kezében ezek a ne-

mes törekvések elfajulnak és eltorzulnak. Lucifer mindég ezeket mutatja be Ádámnak. Nem arra hívja fel Ádám figyelmét, hogy vannak olyanok is, akik helytállnak, hívek maradnak és diadalt aratnak, — hanem az elaljasodásra, a bukásra mutat rá korol-korra menve, évezredekken keresztül, egészen bele a távoli jövőbe, amikor az emberiség nagyrésze eltűnik majd a földről az álmokkép szerint s aki ittmarad, az egészen elállatiasodik.

Ádám annál keserűbb fájdalommal ébred világmámból, mert Lucifer a bukások sorozatát mindenkor gúnnyal, csúfondáros kacajjal s kárörömmel kíséri, de soha nem mutat rá arra, hogy hol volt a hiba s mi az, amit másképp kellene csinálni ahhoz, hogy a jövőben ilyen rombolások ne következzenek be. Érthető ha Ádám, semmi útmutatást és vigasztalást sem kapván, attól fél, hogy az álmolátása egy beteljesedésnek, egy igazi valóságnak az előjele. Ő pedig ezt a valóságot megélni nem akarja.

Mérhetetlen bánatában öngyilkosságra szánja el magát.

De rajta is beteljesedik a nagy igazság, ami még soha nem dőlt meg: ha az ember legmélyében áll, akkor van Isten legközelebb hozzá. Ádám is, végső kétségbeesésében újra meghallja az Ő hangját, amit nem hallott többé, mióta elszakadt Tőle. S Isten megerősíti Ádámot abban, amit Ádám maga is érez.

„Sokat tanultam álmokképeimből, kiábrándultam sokból s most csupán tőlem függ útam másképen vezetni.“ Megmondja Isten Ádámnak azt is, hogy mire kell ezentúl ügyelnie, ha csakugyan másképen akarja formálni a jövőt, nem úgy, ahogy azt álmai fonták-szötték. Megmondja, mi az az erőforrás, amihez folyamodnia kell, hogy ne essen bele azokba a hibákba, amelyekbe látomásai folyamán mások annyian beleestek.

Az Úr Szava:

„S ha jól ügyelsz, egy szózat zeng feléd
Szűnetlenül, mely visszaint s emel,
Csak ezt kövesd.“

Ez a szózat a lelkiismeret szava, az erkölcsi világrend sugallata, a haladásra, az alkotásra, az önbírálatra való felhívás.

Isten jól tudja, hogy az ember milyen gyöngye és gyakran elzárja a lelkének fülét és szívének befogadó képességét. Ez ellen is már előre ad tanácsot.

Az Úr:

„ . . . S ha tetdús életed
Zájában elnémul az égi szó,
E gyöngye nő tisztább lelkülete,
Az érdekek mocskától távolabb,
Meghallja azt és szíverén keresztül,
Költészetté fog és dallá szűrődni,
E két eszközzel állandó oldaladnál
Balsors s szerencse közt, mindegyaránt,
Vigasztaló, mosolygó géniusz**

* Géniusz alatt itt magasabb szellemi lény, szellemi vezető értendő.

A magyar halál

V. Madách* látásában

Ha hűségesen akarjuk vizsgálni, hogy a magyar szellem milyen állásfoglalást termelt ki magából a halál kérdésére vonatkozólag, nem melőzhetjük el az Ember tragédiájának felidézését. Megszámlálhatatlanul irták meg róla, hogy a magyar szellem egyik legbensőségesebb, legjellegzetesebb alkotása, amelyben nemcsak Madách egyéni világnézete, hanem a magyar életfelfogás, a magyar látás jut a legmagasabb bölcséleti és drámai kifejezésre. A „magyar halál“ teljes megismeréséhez tehát okvetlenül fel kell tárnunk azt, amit ez a mű a halálról kinyilatkoztat. Nem térhetünk ki előle.

Az ember tragédiájának felépítése úgy van megszerkesztve, hogy a fejlődés — vagy bukás? — útján előrehaladó Ádám mindig csak egy időre hal meg, azután újra testet ölt, újra belép a földi életbe, de nem kezdi előlről pályafutását, hanem előző életeinek gyümölcsét minden alkalommal magával hozza és folytatja ott, ahol előző halálakor abbahagyta.

Ebben a felfogásban Madách, az ismétlődő emberélet (újratermesztés) gondolatát juttatja érvényre és pedig egy sajátos formájában, úgy ahogy azt Lessing** formálta meg. Ahhoz, hogy Madách gondolatát nem felületesen, hanem nagyságához méltó komolysággal ismerjük meg, szükséges tisztázni, mit értenek „újratermesztés“ latinul: reinkarnáció alatt. Azt a törvényszerűséget, amely lehetővé teszi, hogy a halhatatlan emberi lélek több ízben is emberi testet öltjön, többször is éljen a földön. Ezt úgy képzelik el, hogy a halált túl élő lélek csupán csak egy ideig marad testetlen állapotban, egy idő múlva a Teremtés új emberi testet épít fel neki s mikor az ideje elkövetkezik, akkor a lélek elfoglalja ezt a testet s ismét mint földi gyermek megszületik.

A reinkarnáció tehát lehetőséget ad arra, hogy a halhatatlan emberi lélek több ízben is, testet öltjön, több ízben is élhessen a földön, nem csak egyszer.

Az újratermesztés tanának legjelentősebb fejezete a sorsösszefüggések megvilágításával és feltárásával foglalkozik: tehát épen azzal a kérdéssel, ami minden embert legjobban bánt. Az egyes emberek sorsa között az eltérések a születés pillanatától kezdődnek. Egyazon környezetben és nevelésben felnövő ikreknél tapasztalhatjuk legfeltűnőbben, hogy mennyire különbözhetik sorsuk. Az egyiknél minden sikerül, minden szerencsésen alakul: a másik, — pedig talán ő a jobb és derekabb a kettő közül, — bármit is próbáljon, csak szerencsétlenséget és bajt kap osztályrészül. Mi ennek az oka? A különbség ember és ember sorsa között olyan nagy, hogy az Istenség igazságosságába és az erkölcsi világrendbe vetett hitet is megrendíti so-

kakban. A reinkarnáció tana azonban bemutatja, hogy a sorsok között távolgató különbség nem a gonosz véletlen műve, nem egy rossz istenség gaz önkényének hatása: hanem az ember előző földi életének következménye. Az egész világrend és annak minde része, az ok és okozat törvényére épül; így az ember sorsának alakulása is. A világon mindennek van oka és mindennek van következménye, az ember cselekedeteinek is. Az újratermesztés tana feltárja, hogy amikor lát szólag igazságtalanul és ok nélkül sorscsapás ér bennünket, akkor voltaképpen egy elmúlt földi életünk tetteinek következményeivel állunk szemben, tehát olyasmivel, amit magunk okoztunk és magunk érdemeltünk ki. Számtalanszor tapasztalhatjuk, hogy egyazon életben belül, bizony, nem mindig jut idő arra, hogy minden jó és rossz tettünk földi következményét átélhessük. A szellemi és erkölcsi következményeket, az ok és okozati alaptörvény ható ereje elhozza hozzánk test nélküli, tisztán szellemi állapotunkban a halál után. Ami azonban testi állapotunkra, anyagi helyzetünkre és földi sorsunkra kiható eredménye tetteinknek, azt csupán egy következő földi életben tapasztalhatjuk meg. Megcsönkítettünk valakit egy földi életünkben? a következőben nyomoréknak születünk. Megkárosítottunk valakit anyagilag? Legközelebbi életünkben egyik anyagi csapás a másik után fog érni! Szerencsétlenné tettük házastársunk, szüleink, munkatársaink életét, szerencsétlenek leszünk mi is, amikor legközelebb a földre jövünk. Ezt tanítja az újratermesztés tana a sorsról (hindu szóval: karmáról) és ezzel megmagyarázza, hogy azokat a sorscsapásokat, amelyeket általában véve olyan igazságtalanoknak tartunk, mi magunk okoztuk, tehát szó sem lehet arról, hogy igazságtalanságok lennének. — Mindebből világosan következik, hogy az újratermesztés tana megkülönbözteti földi életünk lelki- és testi következményeit. Az előbbieket sokkal határozottabban és világosabban lehet átélteni a tisztán szellemi állapotban, a halál után, amikor a testi szükségletek és korlátok nem befolyásolják és térítik el figyelmünket erkölcsi élményeinkről. A testi következményeket azonban egyedül testben, itt a földön lehet megismerni: egy következő földi életben.

Az újratermesztés gondolatától lényegesen különbözik a lélekvándorlás tana, amelyik nyilván csak az előbbinek elfajulásából, eltorzulásából keletkezett, és annak a felfogásnak igyekszik propagandát csinálni, hogy az emberi lélek nemcsak emberi testben születhetik újra, hanem állatban és növényben is. A lélekvándorlás tanát elvetik mindazok, akik az újratermesztéssel komolyan foglalkoznak. — Ha az újratermesztés gondolatának történetén végigtekintünk, nagyon érdekes adatokat állíthatunk össze. Az összes ókori kultúrák, kivétel nélkül hittek abban, hogy az örökkévaló emberi lélek nemcsak egyszer, de többször is testet ölthet. Nagyon is közismert dolog s nem kell bővebben kifejtenem, hogy a reinkarnáció tana valamennyi ókori kultúrának egyik főgyökere. Még a

* Ejszd: Madács.

** Ejszd: Lessing. A németek egyik nagy szellemi vezére. Költő, író, bölcselő. A XVIII.-ik században élt.

görög kultúra is, ott ahol szellemi és erkölcsi fejlődésének teljét éri el: Plátónnál, nagyszabású tanúságot tesz a reinkarnáció igazsága mellett és Szokratesz is, halála órájában, méreg pohárral a kezében, majd pedig a halálos méreg erejétől ágyra dobva: azt magyarázza meg tanítványainak, hogy a lélek halhatatlansága alatt nemcsak az értendő, hogy a halálban csak a test pusztul el — a lélek azonban azontúl is tovább létezik (post existencia), hanem az is, hogy a lélek nem a születéskor keletkezett, hanem már előbb is létezett. A léleknek születés előtti létezését pra-existenciának nevezi Szokratesz és feltárja, hogy a lélek helyzete váltakozik a tisztán szellemi létforma és a testi létforma között; a földi élet látszólagos igazságtalanságai pedig egyedül csak azzal magyarázhatók, hogy előző életünk következményei sujtanak bennünket.

Plátón¹ egyik beszélgetésében pedig még megmondja azt is, hogy ő ép úgy mint Szokratesz² és Pythagorasz,³ és az egész görög kultúra, a legnagyobb erőket és bölcseségeket a misticizmus iskoláiból merítette, amelyek éppen a reinkarnáció megismeréséből épültek fel.

Kevésbé ismert dolog, hogy még a ma közkezen forgó, sokszorosan javított és átnézett Biblia is tartalmaz elvéve egy-egy reinkarnációs gondolatot³, sőt ilyeneket még itt-ott az első egyházatyáknál is találhatunk. Utánuk azonban Európában, a nyilvánosság elől eltűnik a reinkarnáció tana. Évszázadokon keresztül nem is jelentkezik a mi földrészünk kultúrájának előterében. Visszavonul a föld-golyó többi kontinensére, egészen a XVIII. századig. A XVIII. században azután a német klasszicizmus idején, amikor az emberiség egyik legmagasabb kultúrája virágzik ki: Lessing keresztény szellemben támasztja fel és új formában hozza bele az európai kultúra tudatába, a reinkarnáció tanát. Ez ugyanis a Krisztus előtti nagy kultúrákban elsősorban az egyes egyén önző szempontjából volt fontos. Az egyén tökéletesedni, fejlődni akart, hogy eljusson arra a magas fokra, amikor minden szenvedéstől és tökéletlenségtől megszabadul. Ehhez többszöri megtestesülésre volt

¹ Plátón és Szokratesz, két nagy görög böcs. Előbbi, utóbbinak tanítványa.

² Pythagorasz szintén nagy görög böcs, egyúttal mértantudós.

³ Lásd: Illésről és keresztelő Szent Jánosról írt alábbi ismertetésünket. Továbbá János evangéliumának azt a részét (Ján. 9. rész 1 és 2 vers) ahol János elé egy vakon született embert visznek. S a tanítványok azt kérdezik Jánostól, hogy vajjon ez az ember szülei hibája miatt, vagy pedig saját hibája miatt van-e vakossággal sujtva? Ebből a kérdésből az látszik, hogy a tanítványok hisznek a reinkarnációban s egész természetesen találják azt a lehetőséget, hogy valaki múlt földi életében elkövetett hibái miatt büntetésképpen már vakon születhessenek. — Ezékiel látomásaiban is van egy csodálatos nagy kép (Ezékiel 37 rész) mely leírja, hogy Ezékiel szellemi szemé előtt miként jelenik meg egy egész népnek halottaikból való megelevenedése és új testekbe való költözése.

szüksége. A reinkarnáció Krisztus fellépése előtt tehát az egyén boldogulását, felszabadulását szolgálta, akkor még senkisémet törődött avval, hogy a reinkarnáció mit jelent az egész emberiség szempontjából. Krisztus evangéliuma azonban a figyelmet az emberiség összességére irányította s az evangélium szellemének megvilágításában a reinkarnáció általános fontossága az egész emberiség szempontjából is kidomborodott. Lessing* kimutatta, az „Erziehung des Menschengeschlecht“ című művében, hogy a reinkarnáció az egész emberiség haladását teszi lehetővé. Ha nem testesülnének meg újra a lelkek s az előző életben kifejlesztett képességeiket nem érvényesítenék a haladás javára, hanem mindég csak új lelkek születnének, akiknek képességei kezdetlegesek és kicsiszolatlanok, akkor az emberiségnek mindég előlről kellene kezdeni a fejlődést, a tanulást és összességében nem tudna előbbre jutni. Mert hiába dolgozzák fel magukat az emberiséget vezető lángelmék a tudás és erkölcs nagy magasságába — hirdeti Lessing — nemtudják kincsüket átadni annak, aki először születik e földre. Ilyen ember ha 100 évig él is, nem tud magasabbra jutni egy jóindulatú vadember színvonalánál. Aki ellenben többször születik s előző életének megszerzett képességeit magával hozza, sőt tovább fejleszti, az nem kell, hogy előlről kezdje a kőkorszaki életmódot, hanem azonnal képes odakapcsolódni e jelenlegi emberiség fokozatához.

Lessing fellépésétől fogva Európa legnagyobbjai — és nagyszámú követőjük — igazságnak ismerik el — különböző megfontolások alapján és különböző formában — a reinkarnáció tanát. Így Goethe, Schiller, Wagner, Nietzsche, Schoppenhauer, Heckel stb. Mivel ezek elfogadták: ma már a reinkarnáció azok közé a sarkalatos kérdések közé került, ami felett a modern embernek nem lehet egy kézgyintéssel napirendre térni, hanem a természettudomány megvilágításában igen komolyan felülvizsgálatot kell végezni.

Mindent összemérve tehát a következő számadást lehetne felállítani. Az emberiség jelenlegi kultúrája a vizözön után, az u. n. jégkorszak végén, tehát cca. 10.000 esztendővel ezelőtt kezdődött. Ebből a 10.000 esztendőből a kultúremberiség, az egész földkerekségen mindenkor megvolt győződve és hirdette is, az újratestesülés igazságát,** kivéve az utolsó 1.500 esztendőt, amelyben ez a tan kiszorult Európából, mert Európa lakossága általánosságban véve nem tette magáévá, hanem csak egyesek. De ebbe az 1.500 esztendőbe bele is esik a modern materializmus megszületése és elharapódzása Európában.

Az újratestesülés gondolatának ez a története tükröződik a magyarság állásfoglalásában is. A nagy Ipolyi püspök a „Magyar mithológiájában“

* Lessing művének címe: „Az emberi nem nevelése“.

** Ez alól legfeljebb Róma kivétel. De itt is a szellemi kultúrát a reinkarnáció alapján álló görög nagyok irányították s csak a jogi és hadi civilizáció volt önálló.

azt állítja, hogy a magyar ősvallás nemcsak a lélek halhatatlanságában és feltámadásban hitt, hanem az újratestesülésben is. Állítását különböző gondolatmenetekkel és példákkal bizonyítja. Könyvét mindenki elolvashatja, mi nem akarunk mint laikusok a kérdéshez hozzászólni, csak utalunk a katolikus egyház és a magyarság e kimagasló, nagy alakjának meggyőződésére.

Az ősvallás szétmállásával azonban el is tűnik az újratestesülés gondolata a magyar felfogásból s ugyanolyan sokáig nem bukkan fel benne, mint Európa többi országainak nyilvános szellemi életében sem.

Az újratestesülés tanával a magyarság szellemi életében, e hosszú nagy szünet után a XIX. század első felében találkozunk újra Petőfinél, hamarosan pedig utána Aranynál. A két nagy lángész lelki vérmérséklete leplezetlenül tükröződik abban, ahogyan ezt a tant fogadja. Arany óvatos, tartózkodó, mint mindig és csak annyit mond, hogy ezt a tant nem tagadja meg, de azért nem tesz kifejezetten vallást mellette. Petőfi azonban teljes erővel magáévá teszi. Ő olyan erősnek érzi, a maga lobogó, örök egyéniségét és annak földi hívatottságát, hogy másképen el sem tudja képzelni önmagát, csak úgy, hogy mindig újra meg újra lejön a földre és küzd „szent céljaiért.”* Petőfi boldogan lobogó meggyőződése a reinkarnációról, fáradt és fájdalmas hangnemmé módosulva felcsillan Adynál is.

„Jöttem a Gangesz partjairól,
Hol álmodoztam déli verőn,
A szívem egy nagy harangvirág volt,
Fínom remegések az erőm.” stb.

Úgy érzi, hogy lelkének érzékenységét egy rég elmúlt földi életben, az indiai kultúrától nyerte és ijedt fájdalommal látja, hogy mostani életének környezete mennyire különbözik az akkortól: „A Tisza partján mit keresek?”

Hogy Madách közvetlenül milyen réven ismerkedett meg a reinkarnáció tanával, azt annál kevésbé lehet megállapítani, mert hiszen feltehető az is, hogy nem mástól vette át, hanem önállóan bukkan rá, saját megismeréseként. Egyébként tény, hogy ő Goethével sokat foglalkozott és Goethén keresztül is megismerhette. Sőt Madách kortársai között voltak, akik azt állították, hogy Madách a rózsakeresztes mozgalom tagja volt — akárcsak Goethe is — és innét is tudomására juthatott az ismétlődő földi élet, az újratestesülés.

Közismert, hogy Arany János szorgosan átnézte, mondhatnók átcsiszolta Madách művét. Arany lelke és szelleme is benne sugárzik tehát az Emper tragédiájában és nem főrlülte ki annak reinkarnációs jellegzetességét.

* Lásd Petőfinek „Halhatlan a lélek” kezdetű versét, melyben elmondja, hogy ő ki volt elmúlt földi életeiben, miért küzdött azokban és annak a meggyőződésének ad kifejezést, hogy jelenlegi életében ő folytatni fogja múlt életeiben végzett tevékenységét.

Madách műve éppen abban az értelemben épül fel az újratestesülés gondolatára, ahogy Les-sing hirdette a reinkarnációt, mint az emberiség közös haladásának alapját. Madách Ádámja, amikor mindig új és új életre testesül a földön, lényében, magával hozza előző életének eredményeit. Ezért nem kell minden egyes életét előlről kezdeni a vadember színvonalán, hanem azonnal belekapcsolódhatnak s elmerülhetnek a kornak a kérdéseibe, amelyikbe bele születik.

Nagyon figyelemreméltó és megvizsgálásra igen érdemes jelenség, hogy Madách, Ádám világ álmában, éppen az újratestesülések lépcsőzetén keresztül mutatja be Ádám élményeit, nem pedig valami egészen más képsorozatban.

A képek egész rendjén kívül a nagy költemény részlete is vallást tesz arról, hogy Madách az emberiség életében milyen szerepét látja az újratestesülésnek. A sírásók és halálba menők kara például így énekel:

„Bölcső s koporsó ugyanaz,
Ma végzi, amit holnap kezd el,
Örökké éhes s jóllakott,
Mi már ma bémeleg, holnap felkel.”

Az egyiptomi jelenet végén, a hatalmas fáraó belátja a földi dicsőség mulandóságát. Úgy érzi nem volt helyes, hogy eddig mindig maga dicsőítésén dolgozott és ennek érdekében nagy néptömegeket nyomott el és zsarolt ki. Meg akar halni, hogy halálából új testet öltve, megnemese-dett lélekkel új célért küzdjön: a nép szabadságáért. S ő aki eddig parancsolt egy szolga nemzetnek, jövő életében szolgálni akarja a szabadok népét. Szörnyű látomásában látja közeledő halála képét, egy mumiát, de nem csügged, biztos a felől, hogy lelkének majd új testben, új élet adódik itt a földön, a szabadság világában. Sőt azt is érzi, hogy nem csupán ő egyedül fog újra testet öltetni az egyenlőség korában, hanem az asszony is, akit szeret. Ezért búcsúzóul így szól hozzá:

„Igen, igen: sejtem, hogy téged is
Tisztult alakban fel foglak találni
S akkor nem fogsz ölelni már parancsból,
De, mint egyenlő”

És csakugyan életük, későbbi megtestesüléseiben hol halványabban, hol erőteljesebben mindketten ráeszmélnek önmagukra és egymásra is. Így a római jelenetben Julia, a zene szavára elmerengve lelke mélyéből felhossa első földi életének emlékét:

* Lásd Petőfinek „Halhatlan a lélek” kezdetű versét, melyben elmondja, hogy ő mult földi életekben ki volt és mit működött és annak a meggyőződésének ad kifejezést, hogy jelenlegi élete mult életében végzett tetteinek következtében fog kialakulni.

„... a hang árja ringat, mint hajót,
S úgy érzem mintha álomban feküdném;
A rezge hangon messze múltba szállnék,
Hol napsugaras pálmafák alatt
Ártatlan voltam, játszi, gyermeteg.
Nagy és nemes volt lelkem hivatása.“

A férfi szívében Júlia szavai azonnal visszhangra találnak s felkeltik az eszmélést, a visszaemlékezést benne is:

„Úgy érzem, mintha álomban feküdném,
A rezge hangon messze múltba szállok,
Hol nagy s nemes volt lelkem hivatása...“

Ugyanez történik meg a messze jövőben, a falanszter rideg világában, mely a szív életének letörésére, az érzésvilág teljes eltiprására törekszik. Még itt is felviláglik a két lélekben régesrég együtt eltöltött földi életük utórezgése. Sok halálon, sok újratestesülésen ment át mind a kettő, de egymáshoz való szeretetük azonnal betölti őket, ennél az új találkozásnál is és a férfi világosan tudja, hogy mi teszi oly széppé egymásra találkozásukat. A közös múlt tudata ez:

„Az édenkertnek egy késő sugára.“

Különben is, hogy Madách az újratestesülés jelentőségét miben látta, azt legvilágosabban a falanszter jelenetből tudhatjuk meg. A falanszter világa minden egyéniséget igyekszik eltiporni s minden egyes embert egészen egyformává szűríteni. E módszer következménye: az alkotó képesség, az egyéni találékonyság és teremtő erő kiirtása. A nyomás, amivel ezt a fennálló hatalom végzi, olyan óriási, hogy legtöbben meghajolnak előtte és arra is gyöngéeknek érzik magukat, hogy lázadni megpróbáljanak. Csak néhányan vannak, akik dacos keserűen ellenszegülnek. Azzal a hatalmas alkotó erővel, ami őbenük él: nem bír megbirkózni a lélektiprás. Kik ezek a lázadók? Akik már előző életükben is nagy, erős egyéniségek voltak s egyéniségüket a halálban sem veszítették el s most új testet öltve, új földi életben akarnák érvényesíteni, de a külső hatalom nem engedi ezt meg. Ők elvéreznek, de mégis szétroppantják a szellemi, lélektipró falanszteri rendet, mely minden alkotó képességet végkép el akar pusztítani a földről... Ha reinkarnáció nem lenne — mondja Madách — akkor sikerülne az emberiség teljes elaljasítása, de mivel a reinkarnáció törvénye él: visszajönnek a földre a nagy egyéniségek s felemelik az elalacsonyítás ellen kezüket...

S múlt életükben azoknak, akik a falansz-

ter rendje ellen így fel mernek lázadni—Luther* és Kasszius, P.átó és Michel Angelo.** Itt a falanszterben az első, a megengedetnél izzóbbra szítja a tüzet, a másodikat — a nagy római harcost — verekedőnek bélyegzik. A görög bölcs úgy elmerrül álomképeiben, hogy a rábizott marha, kárba megy, Michel Angeló ellen pedig az a vád, hogy rendetlenül hagyta a műhelyét.

„Igen“ — válaszolja Michel Angelo, . . . mert mindég széklábat csináltam, s azt is a leg-hitványabb alakra. Soká könyörögtem, hagyják módosítanom, engedjék, hogy vések rá holmi díszet.

„Nem engedték. Kívántam változásul
A széktámláját, mindent hasztalan.
Megőrüléshez voltam már közel
S otthagytam a kint, ott a műhelyet.“

De ezen a felsorolt négy nagyon kívül, sok más ismerősre is ráismer Ádám a falanszter későj korában. Az ismétlődő földi élet törvénye alá nyilván minden ember odatartozik, nemcsak néhány kivétel. Új megtestesülésben régi lelkek népesítik be a falansztert. Egykori földi életük élményeihez hozzá kell fűzniök azt a tapasztalást és gyötrelmet is, amit a falanszter világa mér rájuk. Ezt egész súlyában érzi és látja Ádám:

„Michel Angelo, mily pokol lehet
Szűd istenének, hogy nem bír teremteni.
Ó, mennyi ismerős mindenfelé,
És mennyi szellem, mennyi őserő!
Ez velem harcolt, ez mártír halált halt,
Ez szűknek érzé a világtekét
S mi egyformára, mily törpére szűrte
Az állam. Ó Lucifer, jöjj, jerünk;
Nem bírja lelkem e látványt tovább.“

* Németországban, a XVI. sz.-ban, mint Szent-Ágoston rendbeli szerzetes az egyházi élet megtisztításáért szállt síkra. Később elszakadt a római egyháztól.

** Ejtőd: Mikel Andzsélo. A XVI. században élt nagy olasz művész, festő, szobrász, építész egyszemélyben. Halhatatlan művei ma is épségben sugározzák a tökéletes szépséget.

Felelős szerkesztő és kiadó:

GÖLLNER MÁRIA.

E jótékonyági folyóirat szerkesztője és kiadóhivatala

FOGHÁZMISSZIÓ HELYISÉGE

Budapest, V., Markó-utca 27. földszint 6. szám.